

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Pszichológia Doktori Iskola

Elméleti Pszichoanalízis Doktori Program

Szabó Dóra

TÚL A „GYERMEKKERTÉSZETEN”

PSZICHOANALÍZIS ÉS PEDAGÓGIA KAPCSOLATA A XX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. habil. Gyimesi Júlia

2023

Pécs

TARTALOMJEGYZÉK

1. Absztrakt	3
2. A doktori értekezés tézisei	4
2.1 Az értekezés témaválasztása.....	4
2.2 Az értekezés céljai	5
2.3 Az értekezés szerkezeti felépítése	6
2.4 Az értekezés módszertana	7
2.5 Eredmények és következtetések	9
3. A téziszűzetben felhasznált irodalom	12
4. A disszertáció témakörében született publikációk és előadások	16
4.1 Első szerzős folyóirat cikk, könyvrészlet	16
4.2 Első szerzős konferencia megjelenések.....	16

1. ABSZTRAKT

A huszadik század első felének pszichoanalitikus diskurzusaiban kulcsfontosságú helyet foglalt el a pszichoanalízis pedagógiai szempontú alkalmazásának kérdése, Ferenczi Sándor szavaival élve a „gyermekkertészet”. Ennek következtében a pszichoanalízis egész fejlődési ívét meghatározta egy merőben új, kifejezetten pszichoanalitikus alapokon fekvő pedagógiai rendszer kidolgozásának ideája. Bár kezdetben igen intenzív lelkesedés övezte ezt az új kutatási irányt, a pszichoanalitikus nevelés kérdése később számos szakmai konfliktust generált az analitikus közösségen belül, tudományos megítélése igen heterogén és olykor ellentmondásos képet mutat. Éppen ezért a disszertációban bemutatott történeti kutatás célja, hogy a témát meghatározó szakmai diskurzusok összehasonlító elemzésén keresztül rekonstruálja azokat a hatásmechanizmusokat, melyek döntő befolyást gyakoroltak e két diszciplína korai kapcsolatára. Ebből kifolyólag a történeti feltárás célkitűzése, hogy a pszichoanalitikus pedagógiához valamilyen módon kapcsolódó analitikusok közötti főbb töréspontokat és azonosságokat feltárja, utóbbiakat pedig a mindenkori elmélet és gyakorlat között húzóó sajátos kapcsolat tágabb kontextusában interpretálja. Ez az új szempontrendszer ugyanis más megvilágításba helyezheti a pszichoanalízis pedagógiai következményeit: annak ellenére, hogy a várt módszertani-technikai innovációk elmaradtak, a pszichoanalízisben való jártasság képes egyfajta hallgatólagos tudásként megtermékenyíteni a gyakorló pedagógus munkáját.

Kulcsszavak: pszichoanalízis, pedagógia, tudománytörténet, módszertan, hallgatólagos tudás

2. A DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

2.1 AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAVÁLASZTÁSA

A pszichoanalízis és a pedagógia közötti kapcsolatrendszernek egyelőre igen korlátozott számú kutatás szentelte figyelmét szemben a pszichoanalízis társadalomtudományi vonatkozásaival (Wilfrid, 1919/1999; Ruitenbeek, 1962; Vajda, 1995, 1996; Britzman, 1998, 2003; Bainbridge és West, 2012; Elliot és Prager, 2016). Ebből kifolyólag jelen kutatás tárgyát e két tudományterület közötti sajátos viszony történeti szempontú feltárása nyújtja. A mélylélektani irányzatokon belül a pszichoanalízis kiemelt helyet foglal el e tekintetben, ugyanis egész történetét végigkíséri egy olyan új, kifejezetten pszichoanalitikus alapokon fekvő pedagógia kidolgozásának gondolata, mely integrálhatná e két, egymáshoz alapvetően közel álló tudományterületet (Szilágyi, 1979, p. 9). Ugyanakkor a pszichoanalízis pedagógiai szempontú recepciótörténetén keresztül jól megfigyelhető, hogy a téma folyamatosan visszatérő tematizálása ellenére nem alakult ki sem egy egységes pszichoanalitikus nevelésemélet, sem pedig módszertan az elmúlt évszázad során (Freud, 1930/1935; Szilágyi, 1979, p. 10; Vajda, 1995). Ennek alapján úgy tűnhet, hogy a pszichoanalízis – szemben a XX. század reformpedagógiai mozgalmaival – nem volt képes módszertani szempontból forradalmasítani a pedagógiát, noha a pszichoanalízis atyja, Sigmund Freud (1933/1993) is igencsak szorgalmazta az ezzel kapcsolatos pszichoanalitikus kutatásokat. Támogató attitűdje mögött azonban nem csak a tudós kutatóösztone állt, hanem tudománypolitikai megfontolások is nagymértékben közrejátszottak állásfoglalásának kialakításában (Jones, 1953/1983).

A pszichoanalízis és pedagógia történeti kapcsolatának elemzése utóbbi diszciplína szempontjából is releváns adalékokkal szolgálhat. A pszichoanalitikus keretrendszer ugyanis magának a pedagógiai helyzetnek az alaptermészetét helyezi vizsgálódásának fókuszpontjába: két individuum közötti kapcsolódás pszichológiai mibenlétét, valamint az azt meghatározó tudatos és tudattalan folyamatok dinamikáját. E sajátos pszichoanalitikus megközelítési mód a tudás megkonstruálását elsősorban a kapcsolat a minőségétől, a folyamatban résztvevő felek interakcióitól, valamint a társas-érzelmi bevonódásuk intenzitásától teszi függővé, szemben a pedagógiai módszertan megválasztásával. Ennek köszönhetően a doktori értekezésben bemutatott kutatás a szakmai szocializáció szempontjából is fontos kérdésköröket tárgyal, hozzájárulhat a pedagógus pályára készülők felkészítéséhez (Boross, 2019; Pléh, 2019, pp. 549-550).

2.2 AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJAI

A doktori értekezésben bemutatott történeti rekonstrukció elsősorban a pszichoanalízis és a pedagógia azon érintkezési pontjaira összpontosít, melyek új megvilágításba helyezhetik azokat a kölcsönhatásokat, melyek hozzájárultak e két diszciplína kapcsolatának formálódásához a XX. század első felében. Vajda Zsuzsanna *A pszichoanalízis budapesti iskolája és a nevelés* című kötetének 1995-ös megjelenése óta – mely kifejezetten a hazai pszichoanalitikus közösség neveléssel kapcsolatos sajátos nézőpontját tárta fel – nem született újabb, kifejezetten a pszichoanalitikus nevelés kérdéskörét vizsgáló történeti munka. Éppen ezért jelen dolgozat céljai közé tartozik **(1)**, hogy az említett kötet szellemiségét megőrizve, a kutatás tárgyát a nemzetközi szintre is kiterjessze, valamint a pszichoanalitikusok pedagógiai törekvéseit új perspektívából, az elmélet és a gyakorlat között húzódó kapcsolat tükrében értelmezze. A pszichoanalízis és a pedagógia bontakozó kapcsolatának feltérképezéséhez szükséges a témában meghatározó véleménnyel rendelkező pszichoanalitikusok állásfoglalásának körülményeinek, különös tekintettel azokra, akik az elméleti munkán túl a pedagógiai gyakorlathoz is szorosabban kapcsolódtak. A pszichoanalízis és a pedagógia közötti viszony igencsak ellentmondásos képet mutat, ezért a kutatás célkitűzései **(2)** közé tartozik, hogy feltárja a témához kapcsolódó pszichoanalitikusok közötti töréspontokat. A pedagógiai gyakorlattal rendelkező analitikusok ugyanis egymástól igen eltérő véleményt képviseltek a pszichoanalízis pedagógiai adaptálásának lehetőségeit illetően. A markáns véleménykülönbségek egyik legfőbb oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy a nevelési kérdések mellett elkötelezett pszichoanalitikusok között olykor komoly (érdek)ellentétek feszültek a pszichoanalízis pedagógiai szempontú alkalmazásával kapcsolatban, melynek leginkább a gyermekanalízist övező módszertani dilemmák ágyaztak meg. Éppen ezért a pszichoanalitikus pedagógia kérdésének mélyebb megértéséhez nélkülözhetetlen a gyermekanalízis technikai problematikájának körülményeinek vizsgálata is. Bár a pszichoanalitikus elmélet és módszer korlátaival kapcsolatos pszichoanalitikus diskurzust jobbra a konszenzus hiánya jellemzi, a források elemzése során bizonyos kérdések tekintetében mégis kimutatható egyfajta közös alap. Ez azonban nem csupán módszertani kérdések mentén konkretizálódott. Annak ellenére, hogy a pszichoanalitikus pedagógia ügye az analitikus közösségen belül kulcsfontosságú kérdésként reprezentálódott a XX. század első felében, úgy tűnik, hogy mégsem bontakozott ki egy kifejezetten pszichoanalitikus alapokra épülő egységes pedagógiai gyakorlat. Éppen ezért, ha a két tudományterület közötti viszony kizárólag a technikai újítások mentén kerül értelmezésre,

téves következtetésként levonható, hogy Sigmund Freud eredeti elképzelése – miszerint a pszichoanalízis forradalmasítani fogja a kor pedagógiai elméletét és gyakorlatát – teljes mértékben kudarcot vallott. Ugyanakkor a vizsgált források közötti összefüggések és közös álláspontok feltárásával ez a preconcepció jelentős mértékben árnyalható. Az értekezés fontos célja **(3)** közé tartozik tehát az is, hogy a véleménykülönbségek mellett az analitikusok közös álláspontjai is azonosításra kerüljenek, beleértve az olyan, technikai kérdéseken kívülre pozicionálható tényezőket is, mint a pedagógiai helyzetben résztvevő felek szociális és emocionális aspektusai. A kutatáshoz felhasznált források összehasonlító elemzésének célkitűzése, hogy a két aspektussal kapcsolatos hangsúlyeltolódásokat feltárja. Ennek köszönhetően a pszichoanalízis és a pedagógia történeti kapcsolata újszerű megvilágításba kerülhet. Jelen kutatás azt az állítást igyekszik alátámasztani és bizonyítani, hogy a pszichoanalitikus elmélet és módszer pedagógiai jelentőségét nem csak a technikai újítások megléte vagy hiánya mentén lehet interpretálni. A disszertáció célja továbbá **(4)**, hogy a történeti rekonstrukcióból nyert információk elemzése a mindenkori elmélet és annak gyakorlati alkalmazása közötti viszonyrendszert új megvilágításba helyezze az alábbi kérdések mentén: Milyen kölcsönhatások által formálódik az elméleti és a tapasztalati tudás kapcsolata? Miképpen hidalható át az elméleti tudás és annak gyakorlati alkalmazása során jelentkező hiátus? Éppen ezért a pszichoanalízis történeti szempontú vizsgálata olyan, a lélekelemzés speciális esetén túlmutató jelenségkörök magyarázatához is hozzájárulhat, mint amilyen a mindenkori elmélet és annak gyakorlata közötti viszonyrendszer tisztázása (Smith, 2010).

2.3 AZ ÉRTEKEZÉS SZERKEZETI FELÉPÍTÉSE

Az értekezés szerkezeti felépítése kronológiai- illetve földrajzi tényezőket egyaránt figyelembe vesz. A kutatás történeti jellegéből adódóan kiemelten fontos az időrendiségből fakadó oksági kapcsolatok tisztázása. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan a pszichoanalízis kiterjedt kapcsolati hálózata szempontjából indokolt a pszichoanalízisen belüli irányzatok specifikus fejlődési ívének figyelembevétele is, melyek földrajzilag jól körülhatárolható kiterjedtséggel rendelkeztek. Ebből kifolyólag a dolgozat három fő részre osztható. Az első nagy tematikus egység fejezetei sorra veszik a nevelési kérdések kapcsán a XX. század első felében jelentőssé váló pszichoanalitikus központokat: a bécsi, budapesti, valamint a svájci analitikusok pedagógiai kísérleteit. A második részben Anna Freud és Susan Isaacs rendhagyó pedagógiai kísérletének elemzése követi. Ezt a választást az indokolja, hogy bár mind a ketten ún.

pszichoanalitikus iskola alapításával kísérleteztek, mégis élesen eltérő következtetéseket vontak le a pszichoanalízis pedagógiai alkalmazhatóságával kapcsolatban. Ez a véleménykülönbség a gyermekanalízis technikáját övező diskurzusok szerves részét képezte, ezért a történeti kontextus pontos felvázolásához szükséges az Anna Freud és Melanie Klein között húzódó szakmai vita pedagógiai vonatkozásaira is kitérni. A harmadik részben a történeti rekonstrukció és a források összehasonlító elemzése során nyert információkat igyekeztem új értelmezési keretbe helyezni kifejezetten Polányi Mihály (1958/2015), valamint Donald Schön (1983) tudáseméletének segítségével. Polányi és Schön filozófiai keretrendszerében kulcsfontosságú helyet foglal el ugyanis az elméleti és a gyakorlati tudás sajátos természete.

2.4 AZ ÉRTEKEZÉS MÓDSZERTANA

A doktori értekezésben bemutatott kutatás pszichológiatörténeti fókuszú, tehát feltáró, narratív tevékenységként definiálható (Békés, 1997, p. 79). Éppen ezért módszertanát tekintve a történeti kutatás klasszikus módszerével, vagyis főleg forráselemzéssel operál (Pléh, Mészáros és Csépe, 2019, p. 9; Lovett, 2006): „*gondolati mintákból (irányzatok, iskolák) indul ki, fontos áthallásokkal a jelen felé*” (Pléh, 2019, p. 133). A használt módszer célja, hogy feltárja a pszichoanalitikus pedagógiával kapcsolatos váltakozó diskurzusok tartalmát és dinamikáját (Vaughn-Blount, Rutherford és Baker, 2009, pp. 123-124). A kutatáshoz használt források kiválasztásának kritériumait két fő szempont határozta meg. Egyrészt olyan elsődleges források feltárására törekedtem, melyekre a pszichológia- és pszichoanalízistörténeti kutatások eddig igen kevés figyelmet szenteltek, összehasonlító elemzésükre pedig eziádig egyáltalán nem került sor. Másrészt a források közötti szelektálás során fontos tényezőként jelent meg, hogy a kutatásban részletesen tárgyalt munkák szerzői valamilyen módon – például közvetlen tapasztalatszerzés útján – kapcsolódjanak a pedagógiai gyakorlathoz. Így jelen történeti kutatás fókuszpontjába Sigmund Freudon, Ferenczi Sándoron és Carl Gustav Jungon túl elsősorban Hermine Hug-Hellmuth, Siegfried Bernfeld, August Aichhorn, Oskar Pfister, Hans Zulliger, Anna Freud és Susan Isaacs került, kiegészülve a Budapesti Iskola női analitikusainak – többek között Lévy Kata és Lázár Klára – vonatkozó munkáival, valamint a hazai pszichoanalitikus neveléshez szorosabban kapcsolódó forrásokkal, például Farkas Erzsébet és György Júlia pályafutásának elemzésével. A pedagógiai tapasztalattal rendelkező analitikusok rendhagyó pozíciója és nézőpontja pontosabb képet nyújthat a pszichoanalízis pedagógiai szempontú alkalmazásának lehetőségeiről és korlátairól. A vizsgált források elemzése során

körvonalazódnak látszódnak azok a témakörök, illetve elméleti- és technikai jellegű problémák, melyek mentén az analitikusok téma iránti attitűdjében jelentős különbségek és hangsúlyeltolódások figyelhetők meg.

Kutatásom során több módszertani kihívással is szembesültem, melyek elsősorban a pszichoanalitikus terminológia következtlen használatára vezethetők vissza. A pszichoanalízisre jellemző, hogy a kifejezés némiképp mozaikszerű, több területet is magába foglal: egyszerre terápiás módszer, valamint elméleti keretrendszer is. Ezen kívül a klasszikus pszichoanalízisből fokozatosan egyre több iskola nőtte ki magát, még inkább heterogén jelleget kölcsönözve ezzel a pszichoanalitikus mozgalomnak (Bettelheim, 1969, p. 74). E sokszínűség következtében a kutatott téma feltárását nehezíti, hogy a pszichoanalitikusok a nevelés fogalmát sem egységes értelemben használták. Ugyanis a nevelés szó jelentéskörébe nem csak a konkrét pedagógiai gyakorlatokat vonták be, hanem igen gyakran a pszichikus struktúrák formálódását is, gondoljunk csak az erkölcsi- és morális viselkedés viszonylatában kulcsfontosságú szerepet kapó felettes én kialakulására. Kiváltképpen jellemző ez a kleiniánus irányzat analitikusaira, akik rendkívül nagy szerepet tulajdonítottak a tudattalan fantáziák működésének már a gyermek legkorábbi életszakaszát tekintve is. Ezen kívül a nevelés társadalmi aspektussal is rendelkezik, melyhez egy adott intézmény- és elméleti keretrendszer, valamint számos módszertani és technikai kritérium is társul (Britzman, 2003, pp. 8-9). Kezdetben az analitikus közösség kifejezetten nagy figyelmet szentelt ennek a tényezőnek. A pszichoanalízis társadalomformáló erejébe vetett hit visszatérő téma volt a pszichoanalitikus diskurzusokban, különösen a II. világháborút közvetlenül megelőző és azt követő időszakban. A korabeli pszichoanalitikusok saját tudományterületükre egy olyan forradalmian új eszközként tekintettek, mely képes az egyén személyiségjegyeit oly módon formálni, hogy annak eredményeként lehetőség adódhatna egy minden ízében szabadabb, demokratikusabb, és erőszakmentességre törekvő társadalmi berendezkedés életre hívására.

A főbb pszichológiai irányzatok jellegzetessége, hogy belső fejlődési dinamikájuk az éppen aktuális történeti, kulturális- és társadalmi kontextus függvényében formálódott. A pszichoanalízis szintén ezekkel a tényezőkkel érzékeny kölcsönhatásban fejlődött. Ennek következtében kutatói pozícióját meghatározta – természetesen szem előtt tartva a doktori értekezés tartalmi kereteit – a vizsgált téma szempontjából fontos kulturális- és társadalmi aspektusok a figyelembevételre is (Danziger, 1992; Lovett, 2006; Pickren és Rutherford, 2010).

2.5 EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A kutatásban bemutatott források összehasonlító elemzésének eredményeképpen az alábbi következtetések fogalmazhatóak meg a pszichoanalitikus pedagógia koncepciójával kapcsolatban:

(1) A pszichoanalízis pedagógiai jelentőségének gondolata jobbra egyidős magával a pszichoanalízissel, a lehetséges együttműködés lehetősége és annak módja azonban csak fokozatosan artikulálódott a pszichoanalitikus diskurzuson belül. Sigmund Freud (1925/1951, 1933/1993) – és később Ferenczi Sándor (1908, 1913) is – kétségkívül igen kívánatos célként tűzte ki e két terület minél szorosabb együttműködését. Ennek következtében a XX. század első felében a pszichoanalízis pedagógiai alkalmazásának kérdése kulcsfontosságú szerephez jutott számos analitikus szakmai életútjában. Ennek ellenére jelen történeti kutatás eredménye arra enged következtetni, hogy a pszichoanalízis konkrét pedagógiai módszerek szempontjából viszonylag kevés újdonsággal tudott szolgálni, ami a pedagógiai gyakorlatot illeti. Erre a hiányosságra pedig maguk az analitikusok is számos alkalommal felhívták a figyelmet (Freud, 1930/1935; Searl, 1932; Isaacs, 1933/1952, Bettelheim, 1969). Ugyanakkor ez nem jelenti azt, hogy a lélekelemzés ne járult volna hozzá más, közvetettebb utakon a nevelés kérdéséhez.

(2) A pszichoanalízis és a pedagógia kapcsolatának szorosabbá válásához több tényező is hozzá járult. Egyrészt Sigmund Freud adatgyűjtésében fellelhető hiányosságok miatt a pszichoanalitikus közösség új kutatómódszertani megközelítések irányába orientálódott. Így a felnőtt páciensek élettörténeti rekonstrukciója mellett a közvetlen gyermekmegfigyelés is egyre elterjedtebbé vált a pszichoanalitikus közösségen belül (Isaacs, 1930/1950; Bernfeld, 1935; Kris, 1951; Midgley, 2013, 2020), míg végül az 1920-as és 1930-és években egyenesen reneszánszát élte ez az újfajta eljárás. Ennek felívelését kifejezetten a pszichoanalitikusok pedagógiai tevékenysége idézte elő. Ebből kifolyólag az intellektuális fejlődés addig jobbra feltáratlan szegmensei kerültek előtérbe (Isaacs, 1930/1950; Kris, 1951).

(3) Sigmund Freud mindvégig kitartott azon meggyőződése mellett, hogy a laikus analitikusok az orvosi pályáról érkezőkkel egyenértékű szakemberek. A pszichoanalízis pedagógiai szempontú történetén keresztül Freud álláspontja igazolva látszik. Egyértelmű ugyanis, hogy a laikus analitikusok igencsak hangsúlyos szerepet töltöttek be a pszichoanalízis fejlődésében. Ennek köszönhetően a feltárási pszichoanalitikus terápia mellett egy rövidebb terápia-nevelői módszer született meg a nevelési tanácsadás formájában (Lázár, 1933/1993).

(4) A kutatás során egyértelművé vált, hogy a pszichoanalitikus pedagógia történeti rekonstrukcióját jelentős módszertani kihívások elé állítja a fogalomhasználat terén mutatkozó inkonzisztencia: a nevelés szót általában igen széles jelentéstartományra használják a témával foglalkozó pszichoanalitikusok. Ugyanakkor az összehasonlító elemzés során kimutathatóvá vált, hogy a nemzetközi és hazai pszichoanalitikus források közös, visszatérő motívuma, hogy kiemelt figyelmet szentelnek két pedagógiai szélsőségnek, az „*engedékenység Scyllájának és a szigorúság Charybdüisének*” (Freud (1933/1993, pp. 167-168), melyek a jutalmazás és büntetés nevelési eszközén keresztül konkretizálódtak.

(5) A kutatáshoz felhasznált források áttekintése során kimutathatóvá vált továbbá az is, hogy az elfojtás mechanizmusa igencsak fontos szerephez jutott a pszichoanalitikus pedagógiáról szóló szakmai diskurzusokban (Ferenczi, 1908; 1913; Searl, 1932; Isaacs, 1933/1952; Isaacs, Klein és Searl, 1936/1952; Fenichel, 1945; Hoffer, 1945; Freud, 1954, 1966; Bettelheim, 1969). Az elfojtás alóli felszabadulás a gyermek sajátos igényeinek és szükségleteinek középpontba helyezésével érhető el, mely gondolat mentén a pszichoanalízis több szempontból is kapcsolódni tudott a korabeli reformpedagógiai irányzatokhoz, különösen, ami a Montessori, valamint a Dewey-féle pragmatista pedagógiát illeti. Ugyanakkor a pszichoanalízis e két irányzathoz fűződő viszonyában szembetűnő a kölcsönösség hiánya. Míg a vizsgált pszichoanalitikus kísérleti iskolák (Midgley, 2008, 2012; Isaacs, 1933/1952) jelentős mértékben merítettek az említett pedagógiai irányzatok által kidolgozott módszertanból, addig utóbbiak esetében egyelőre nem mutatható ki számottevő pszichoanalitikus ihletettség.

(6) A dolgozat lényeges következtetése továbbá, hogy bár a pszichoanalízis módszertani újításokat kevésbé, ellenben fokozatos szemléletváltást hozott a pedagógiába. A tradicionális herbarti nevelési elvek kevés figyelmet szenteltek olyan, az iskolai teljesítményt is meghatározó tényezőkre, mint például a családon belüli kapcsolatok érzelmi kohéziója és dinamikája. Ezen felül a pszichoanalitikusok kiváltképpen fontos hozzájárulása a nevelés ügyéhez, hogy megfigyeléseikkel alátámasztották a gyermeki elme komplexitásának gondolatát, valamint felhívták a figyelmet a túlzott leegyszerűsítésben – például az elfojtást övező pszichoanalitikus mítoszokban – rejlő veszélyekre. Ezzel pedig szélesebb olvasórétegek számára is lehetővé tették, hogy a gyermekek társas, imaginatív és intellektuális életét egy egészként, egyfajta rendszerként interpretálják (Rickman, 1936/1952, pp. viii-ix). Ez jelentős elmozdulásnak tűnik a korai freudi biológiai alapokon nyugvó ösztöntanhoz képest a bio-pszichoszociális modell felé.

(7) Jelen történeti elemzés arra is igyekezett rámutatni, hogy az elmélet és a gyakorlat közötti kapcsolat természetének feltárása visszatérő kutatási téma nem csak a pszichoanalízis,

hanem a pedagógia számára is (Schön, 1983, 1987; Mihály, 2007; Egan, 2012; Hunya, 2014). Az elmélet és a gyakorlat éles szétválasztásából számos szakmai dilemma következik, melyet igen jól szemléltet a pszichoanalitikus pedagógia története. Ugyanis, ha csupán a technikai racionalitás perspektívájából kerül vizsgálat alá a pszichoanalízis pedagógiai szempontú recepciótörténete, akkor a technikai újítások azonosítása döntő tényezővé válik az adaptációs kísérletek értékelésében. Pedig a két tudományterület kapcsolatának vizsgálata szükségessé teszi egy új vizsgálati szempont bevezetését, mely komplexebb értelmezéshez járulhat hozzá. A pszichoanalízis esetében a pszichoanalitikus elmélet ugyanis egyfajta keretrendszerként is értelmezhető, mely fontos interpretatív funkcióval rendelkezik. Ahogyan az a feltárt források alapján is világossá válik, lehetővé teszi a szakember számára, hogy a gyakorlati munkája során adódó problémákat a folyamat közben értelmezze, és ezek kapcsán viselkedését szükség szerint azonnal módosítsa.

(8) Egyértelműen kimutatható tehát, hogy a vizsgált analitikusok között határozott egyetértés uralkodik abban a tekintetben, hogy a pszichoanalitikus tudás és terápiás tapasztalat nemcsak a pedagógiai attitűdöt módosítja, hanem jelentősen elősegíti a megfigyelt viselkedések, érzelmek és interakciók interpretálását is (Joseph, 1983; Wille, 2008, p. 1195).

(9) A tárgyalt források elemzése arra enged továbbá következtetni, hogy a pszichoanalízis sajátos észlelési módot alakít ki az individuumban. Ennek karakterisztikáját több szerző is igyekezett megfogalmazni. A szakirodalmak egyrészt egy olyan érzés- és gondolkodásmódot értenek alatta, mely a másik ember pszichés működésével szemben rendkívüli módon facilitálja a megfigyelésre és reflexióra való készséget (Joseph, 1983). Másrészt a személyiségnek egy speciális működésmódjaként is értelmezhető (Grinberg 1990), mely a pszichikus működés iránti fokozott érdeklődésben, introspekcióban és önmonitorozásban, az érzelmileg megterhelő helyzetekben való tiszta gondolkodásban, a frusztráció és a viselkedésben bekövetkező lassú progresszió tolerálásában, valamint a bizonytalansághoz való alkalmazkodás nagyobb mértékében mutatkozik meg. Harmadrészt a pszichoanalízis az (ön)vizsgálat egy olyan sajátos típusa, mely belső, pszichikus gátakat emel a másik személy projekciós folyamataival szemben (Caper, 1997). A kutatásba bevont források alapján megállapítható, hogy a pszichoanalitikusok mindezeket a tulajdonságokat nem csak a pszichoanalízis, hanem a pedagógiai gyakorlat szempontjából is kulcsfontosságúnak tartották.

3. A TÉZISFÜZETBEN FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bainbridge, A. – West, L. (2012). *Psychoanalysis and Education: Minding a Gap*. Routledge.
- Bernfeld, S. (1935). Psychoanalytic Psychology of the Young Child. *The Psychoanalytic Quarterly*, 4(1), 3–14. <https://doi.org/10.1080/21674086.1935.11925226>
- Bettelheim, B. (1969). Psychoanalysis and Education. *The School Review*, 77(2), 73–86. <https://doi.org/10.1086/442864>
- Békés, V. (1997). Kuhn modellje és a tudománytörténet-írás. *Replika*, 7(27), 75–80.
- Britzman, D. P. (1998). *Lost Subjects, Contested Objects: Toward a Psychoanalytic Inquiry of Learning*. State University of New York Press.
- Britzman, D. P. (2003). *After-education: Anna Freud, Melanie Klein, and psychoanalytic histories of learning*. State University of New York Press.
- Boross, O. (2019). Pszichológia a pedagógusképzésben. In Cs. Pléh – J. Mészáros – V. Csépe (Szerk.), *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet* (pp. 440–450). Gondolat Kiadó.
- Caper, R. (1997). A Mind of One's Own. *International Journal of Psychoanalysis*, 78(2), 265–278.
- Danziger, K. (1994). Does the History of Psychology Have a Future? *Theory & Psychology*, 4(4), 467–484. <https://doi.org/10.1177/0959354394044001>
- Egan, K. (2012). *Education and psychology: Plato, Piaget and scientific psychology*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203807422>
- Elliott, A. – Prager, J. (2016). *The Routledge Handbook of Psychoanalysis in the Social Sciences and Humanities*. Routledge.
- Fenichel, O. (1945). The Means of Education. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1(1), 281–292. <https://doi.org/10.1080/00797308.1945.11823138>.
- Ferenczi, S. (1908). Pszichoanalízis és pedagógia. *Gyógyászat*, 48(43), 712–714.
- Ferenczi, S. (1913). A pszichoanalízisről s annak jogi és társadalmi jelentőségéről. *Figyelő*, 22. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00140/04558.htm>

- Freud, A. ([1930] 1935). *Psychoanalysis for Teachers and Parents*. Beacon Press.
- Freud, A. (1954). Psychoanalysis and Education. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 9(1), 9–15. <https://doi.org/10.1080/00797308.1954.11822532>
- Freud, A. (1966). A Short History of Child Analysis. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 21(1), 7–14. <https://doi.org/10.1080/00797308.1966.11823250>
- Freud, S. ([1925] 1951). Preface to Aichhorn's *Wayward youth*. In A. Aichhorn, *Wayward Youth* (pp. vii–ix) Imago Publishing.
- Freud, S. ([1933] 1993). Felvilágosítások, alkalmazások, tájékoztatások. In S. Freud, *A lélekelemzés legújabb eredményei* (pp.153–176). Könyvjelző Kiadó.
- Grinberg, L. (1990). The identity of the psychoanalyst. In L. Grinberg, *The Goals of Psychoanalysis: Identification, Identity and Supervision* (pp. 117–126). Karnac.
- Hoffer, W. (1945). Psychoanalytic Education. *The Psychoanalytic Study of the Child*, 1(1), 293–307. <https://doi.org/10.1080/00797308.1945.11823139>
- Hunya, M (2014). Reflektív Pedagógus – Reflektív gyakorlat, tapasztalati tanulás. *Oktatókutató és Fejlesztő Intézet*. <https://ofi.oh.gov.hu/publikacio/reflektiv-pedagogus-reflektiv-gyakorlat-tapasztalati-tanulas>
- Isaacs, S. ([1930] 1950). *Intellectual Growth in Young Children*. Routledge.
- Isaacs, S. ([1933] 1952). *Social Development in Young Children*. Routledge.
- Isaacs, S. – Klein, M. – Searl, N. ([1936] 1952). *On the Bringing Up of Children*. Routledge.
- Jones, E. ([1953] 1983). *Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa Kiadó.
- Joseph, E. D. (1983). Identity of a psychoanalyst. In E. D. Joseph – D. Widlöcher (Eds.), *The Identity of the Psychoanalyst* (pp. 1–21). International Universities Press.
- Kris, E. (1951). Opening Remarks on Psychoanalytic Child Psychology. *Psychoanalytic Study of the Child*, 6(1), 9–17. <http://doi.org/10.1080/00797308.1952.11822901>
- Lázár, G. K. ([1933] 1993). Nevelési tanácsadás. In *Lélekelemzési Tanulmányok: Dolgozatok a pszichoanalízis főbb kérdéseiről* (pp.124–142). Somló Béla Könyvkiadó.
- Lovett, B. J. (2006). The New History of Psychology: a Review and Critique. *History of Psychology*, 9(1), 17–37. <https://doi.org/10.1037/1093-4510.9.1.17>

- Midgley, N. (2008). The 'Matchbox School' (1927–1932): Anna Freud and the Idea of a 'Psychoanalytically Informed Education'. *Journal of Child Psychotherapy*, 34(1), 23–42. <https://doi.org/10.1080/00754170801895920>
- Midgley, N. (2013). *Reading Anna Freud*. Routledge.
- Midgley, N. (2020). Anna Freud és a Hampstead Háborús Gyermekotthonok – a közvetlen gyermekmegfigyelés szerepe a pszichoanalízisben. *Imágó Budapest*, 9(2), 38–60.
- Mihály, I. (2007). Tacit tudás: Egy kifejezés kialakulásának és alkalmazásának története. *Új Pedagógiai Szemle*, 57(3–4), 149–154.
- Pickren, W. E. – Rutherford, A. (2010). *A History of Modern Psychology in Context*. Wiley.
- Pléh, Cs. – Mészáros, J. – Csépe, V. (2019). Előszó. In Cs. Pléh – J. Mészáros – V. Csépe (Szerk.), *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet* (pp. 9–15). Gondolat Kiadó.
- Pléh, Cs. (2019). Intézmények és gondolkodásmódok fél évszázad magyar pszichológiájában (1960–2010). In Cs. Pléh – J. Mészáros – V. Csépe (Szerk.), *A pszichológiatörténet-írás módszerei és a magyar pszichológiatörténet* (pp. 133–159). Gondolat Kiadó.
- Polányi, M. ([1958] 2015). *Personal Knowledge: Towards a Postcritical Philosophy*. University of Chicago Press.
- Rickman, J. ([1936] 1952). Preface. In M. Klein – S. Isaacs – N. Searl, *On the Bringing Up of Children* (pp. vii–xvi). Routledge.
- Ruitenbeek, H. M. (1962). *Psychoanalysis and Social Science*. Edward Payson Dutton.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action*. Basic Books.
- Searl, M. N. (1932). Some contrasted aspects of psycho-analysis and education. *The British Journal of Educational Psychology*, 2(3), 276–296. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1932.tb02752.x>
- Smith, R. (2010). Why History Matters. *History & Philosophy of Psychology*, 12(1), 26–38. <https://doi.org/10.53841/bpshpp.2010.12.1.26>
- Szilágyi, V. (1979). *Mélylélektan és nevelés*. Tankönyvkiadó.

- Vajda, Zs. (1995). *A pszichoanalízis budapesti iskolája és a nevelés*. Sík Kiadó.
- Vajda, Zs. (1996). A budapesti pszichoanalitikusok rendhagyó nézetei a gyermeki természetről és a nevelésről. *Magyar Pedagógia*, 96(4), 329–339.
- Vaughn-Blount, K. – Rutherford, A. – Baker, D. – Johnson, D. (2009). History's Mysteries Demystified: Becoming a Psychologist–Historian. *The American Journal of Psychology*, 122(1), 117–129. <https://doi.org/10.2307/27784381>
- Wilfrid, L. ([1919] 1999). *The Child's Unconscious Mind: The Relations of Psychoanalysis to Education*. Routledge.
- Wille, R. S. G. (2008). Psychoanalytic Identity: Psychoanalysis as an Internal Object. *The Psychoanalytic Quarterly*, 77(4), 1193–1229. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.2008.tb00380.x>

4. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBEN SZÜLETETT PUBLIKÁCIÓK ÉS ELŐADÁSOK

4.1 ELSŐ SZERZŐS FOLYÓIRAT CIKK, KÖNYVRÉSZLET

Szabó, D. (2023). Erzsébet Farkas: An Unknown Heroine and Her Wartime Mission in a Jewish Foster Home. In K. Naszkowska – P. Cooper-White (Eds.), *Reconsidering the First Women Psychoanalysts: Lives Unlabeled*. Routledge. (megjelenés előtt)

Szabó, D. (2022). Problems and Possibilities Concerning the Concept of Psychoanalytic Pedagogy in the Light of the Work of Susan Isaacs in the Malting House School. *History of Psychology*, 25(3), 272–289. <http://doi.org/10.1037/hop0000207>

Szabó, D. (2021). Intersubjective Aspects of Susan Isaacs' Developmental Theory: From the Mother-Infant Relationship to Peer Group Activities. *Imágó Budapest*, 10(1), 19–29.

Szabó, D. (2020). Egy „harcos humanista” pályaképe: György Júlia gyógyító pedagógiája. *Imágó Budapest*, 9(2), 74–88.

Szabó, D. (2019). August Aichhorn és a deviáns fiatalok. *Imágó Budapest*, 8(3), 22–38.

Szabó, D. (2018). Iskola a kémcsőben: Susan Isaacs pszichoanalitikus kísérleti iskolája. In Bódog, F. – Csiszár, B. – Zsófia, H. (Szerk.), *VII. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2018: Tanulmánykötet* (pp. 301–313). Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat.

Szabó, D. (2018). Farkas Erzsébet pszichoanalitikus kísérleti pedagógiája. In Koncz, I. – Szova, I. (Szerk.), *A 15 éves PEME XVII. PhD-konferenciájának előadásai* (pp. 318–323). Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület.

4.2 ELSŐ SZERZŐS KONFERENCIA MEGJELENÉSEK

Szabó, D. (2022). *Theories and therapeutic-educational methods of early female Hungarian psychoanalysts concerning the treatment and prevention of deviant behaviour*. 41st Conference of the European Society for the History of the Human Sciences. 2022, September 2., Berlin.

- Szabó, D. (2022). *An Unknown Heroine's Mission on the Eve of the Second World War: Erzsébet Farkas' work in a Jewish Foster Home in Hungary*. Sabina Spielrein and the Early Female Pioneers of Psychoanalysis, Sabina Spielrein Association. 2022, Április 10.
- Szabó, D. (2022). *A pszichopatológián túl: a pszichoanalitikus pedagógia koncepciója tudománytörténeti szempontból*. Intelligens szakosodás megvalósítása a Pécsi Tudományegyetemen. 2022. Március 21., Pécs.
- Szabó, D. (2021). *The Historical Reconstruction of the Debate on Psychoanalytic Education*. Online conference of the European Society for the History of the Human Sciences. 2021, Július 1.
- Szabó, D. (2021). *Reparation in Separation: The Forms of Reparative Attempts in a Jewish Foster Home in Hungary*. The Unconscious and Everyday Life - Repair and Reparation: Clinical, Social, and Cultural Contexts. University of Essex. 2021, Június 11.
- Szabó, D. (2020). *The Educational-Therapeutic Work of August Aichhorn with Juvenile Delinquents*. IX. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia 2020. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat. 2020, November 28.
- Szabó, D. (2020). *Susan Isaacs fejlődéslélektani koncepciójának interszubjektív vonatkozásai: a duáluniótól a kortárs kapcsolatokig*. Interszubjektivitás és pszicho-tudományok műhelykonferencia. Pécsi Tudományegyetem Elméleti Pszichoanalízis Doktori Program. 2020, Június 27.
- Szabó, D. (2019). *Problems and possibilities concerning the concept of psychoanalytic pedagogy: Susan Isaacs' work at the Malting House School*. 38th Annual Conference of the European Society for the History of Human Sciences. 2019, Július 6., Budapest.
- Szabó, D. (2018). *Farkas Erzsébet pszichoanalitikus kísérleti pedagógiája*. PEME XVII. Nemzetközi PhD – Fiatal Kutatók Konferencia. 2018, November 15., Budapest.
- Szabó, D. (2018). *Iskola a kémcsőben: Susan Isaacs pszichoanalitikus kísérleti iskolája*. VII. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat. 2018, Május 18., Pécs